ORGANIZUOTO NUSIKALSTAMUMO PAVOJŲ VERTINIMAS IR VIDAUS SAUGUMO UŽTIKRINIMAS LIETUVOJE

Aurelijus Gutauskas, Justinas Sigitas Pečkaitis

Šiuolaikinis organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje: faktinė padėtis

Organizuotas nusikalstamumas pirmuoju nepriklausomybės metų laikotarpiu. Organizuotas nusikalstamumas, palyginti su pirmuoju nepriklausomybės metų laikotarpiu, peraugo į intelektualesnius, reikalaujančius specialių įgūdžių nusikaltimus – prekybą žmonėmis, narkotikais, ginklais, į nusižengimus elektroninėje erdvėje. 2003 m. Lietuvoje buvo nustatyta 10 aukštesnio lygio ir 44 žemesnio lygio organizuoto nusikalstamumo grupės. Joms priklauso apie 1200 asmenų. Organizuoto nusikalstamumo grupes sudaro nuo 3 iki 100 ir daugiau narių, todėl skiriasi grupių hierarchinė struktūra bei funkcijų pasidalijimo principas. Organizuoto nusikalstamumo grupių lyderiai ir nariai daugiausia Lietuvos piliečiai. Šių grupių veikloje dalyvauja ir moterys. Daugėja jaunų ir anksčiau neteistų asmenų. Jau nustatyta ir etninių nusikalstamų grupių (čečėnų, kinų ir čigonų).

Vertinant Lietuvoje veikiančias organizuotas nusikalstamas grupuotes pagal jų organizuotumo lygį, hierarchinę ir vidinę struktūrą, veiklos mastą bei pobūdį, galima teigti, kad struktūriniu požiūriu jos yra labai skirtingos. Nors visų lygių nusikalstamos grupuotės yra tarpusavyje susijusios, kartu jos išlaiko savo savarankiškumą. Turimais duomenimis, Lietuvoje nėra bendros organizacijos, kuri koordinuotų visų organizuotų nusikalstamų grupių veiklą ir galėtų apimti visą šalies teritoriją.[631]

[631] Policijos departamento duomenys.

Pastarajam laikotarpiui būdinga legalaus ir nusikalstamo verslo sintezė bei simbiozė. Lietuviai po įstojimo į Europos Sąjungą minimi kaip vieni labiausiai išplėtę organizuoto nusikalstamumo ribas. Šiuo požiūriu lietuviai yra antri Europos Sąjungoje po italų. Pastaraisiais metais Europos Sąjungos viduje labiausiai veiklą geografiškai plėtė organizuotos italų, lietuvių, olandų, lenkų ir belgų grupuotės[632]. Lietuvos organizuoti nusikaltėliai dabar dažniausiai nevykdo žiaurių nusikaltimų bei ginkluotų išpuolių. Jų veikla yra dvejopo pobūdžio. Visų pirma jie padirbinėja pinigus (daugiausia eurus), mokėjimo korteles, pasus, vykdo internetinius nusikaltimus, pvz., neteisėtai gauna duomenis. Kita nusikalstama veikla – narkotikų platinimas, prekyba žmonėmis, nelegalios migracijos, vogtų automobilių pardavimo organizavimas, prostitucija, nusikaltimai, susiję su kontrabanda.

Be abejo, įstojus į Europos Sąjungą, pasidarė lengviau keliauti, lengviau įsikurti, todėl daugiau žmonių išvyksta gyventi svetur. Kartais lietuviai nusikaltėliai veikia, net nebūdami Lietuvoje. Pvz., iš Rusijos perka narkotikus, tranzitu gabena juos per Skandinaviją ar Jungtinę Karalystę.

Tarptautiniai organizuoto nusikalstamumo ryšiai pasireiškia struktūrine priklausomybe tarptautinėms nusikalstamoms organizacijoms; užsienyje kontroliuojamų teritorijų panaudojimu nusikalstamai veiklai; slėpimuisi nuo baudžiamojo persekiojimo arba kitų nusikalstamų struktūrų ir padedant užsienio valstybių organizuotoms nusikalstamoms struktūroms; nusikaltimų darymu pagal užsienio valstybių nusikalstamų organizacijų užsakymus; pagaliau patirties perdavimu.

Lietuvos organizuoto nusikalstamumo veiklos geografija. Visos organizuotos nusikalstamos grupuotės, veikiančios Lietuvos teritorijoje, turi panašią struktūrą. Dauguma šių grupuočių lyderių gyvena Lietuvoje. Jų nusikalstama veikla neapsiriboja vien tik respublikos mastu. Organizuotos nusikalstamos grupuotės nusikalsta ne tik Europos Sąjungos, bet ir kitose šalyse. Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima cigarečių kontrabanda iš Rusijos Kaliningrado srities ir jas realizuoja Vokietijoje, Lenkijoje[633], Jungtinėje Karalystėje ir Švedijoje.

---

[632] Dzūkaitė, G. Organizuotų nusikaltimų plėtra lietuvius ES pralenkia tik italai. *lrytas.lt* 2006 m. gegužės 18 d. Žr. http://www.lrytas.lt/?id=11445045351143932681&view=4

[633] Klaipėdos, Kauno ONTT duomenys.

Narkotinių medžiagų kontrabanda organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima Olandijoje, Estijoje, Švedijoje, Ispanijoje, Norvegijoje.[634] Latvija Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių išnaudojama kaip tranzito šalis. Organizuotos nusikalstamos grupuotės aktyviai bendradarbiauja su nusikalstamomis grupuotėmis iš Latvijos. Ypač narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabandos srityje iš Lietuvos į Skandinavijos šalis bei Rusiją[635].

Šalyse, kuriose susitelkusios didelės išeivių lietuvių bendruomenės – Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima turto prievartavimais. Be to, šiose šalyse užfiksuojama automobilių, motorolerių vagysčių.

Vogtų automobilių identifikacinių numerių ir dokumentų klastojimu Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima Rusijoje[636], konkrečiai Sankt Peterburge. Iš ten vogti automobiliai gabenami į Baltarusiją ir Kazachstaną.[637]

Gana paplitusios Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių vagystės iš parduotuvių užsienio valstybėse, taip pat navigacinės įrangos vagystės. Specifinio pobūdžio nusikalstama veikla Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės pasižymi Skandinavijos šalyse bei Italijoje, ten jos dažnai vagia vandens motociklų ir valčių variklius.[638]

Jungtinėje Karalystėje pasitaiko ir žmonių grobimų atvejų, reikalaujant išpirkos.[639] Olandija pasižymi kaip Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių, kurios užsiima prekyba žmonėmis, priimančia šalimi[640]. Prancūzijoje Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės klastoja dokumentus, Jungtinėje Karalystėje bendradarbiaudamos su vietinėmis organizuotomis grupuotėmis jos prekiauja ginklais ir nusikalstamu būdu įgytais daiktais.[641]

Ispanijos policijos duomenimis, Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima nusikalstama veikla Ispanijos jūrų uostuose. Gautas iš nusikalstamos veiklos pajamas organizuotos nusikalstamos grupuotės legalizuoja

[634] Kauno, Telšių ONTT duomenys.
[635] Panevėžio, Telšių ONTT duomenys.
[636] Telšių, Kauno ONTT duomenys.
[637] Vilniaus VPK duomenys.
[638] Panevėžio ONTT duomenys.
[639] Kauno ONTT duomenys.
[640] Kauno ONTT duomenys.
[641] Kauno ONTT duomenys.

Latvijoje, Airijoje, Belgijoje, Olandijoje, Ispanijoje, Kanadoje, Ukrainoje.[642]

Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderiai yra Lietuvos piliečiai, dauguma jų gyvena Lietuvoje. Kai kurių organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderiai yra išvykę iš Lietuvos ir gyvena kitose Europos valstybėse, pvz., Ispanijoje. Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai gautas iš nusikalstamos veiklos pajamas stengiasi investuoti į legalų verslą – statybos, automobilių remonto srityse. Taip pat įgyja nekilnojamojo turto, žemės sklypų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje – Ispanijoje, Airijoje, Bulgarijoje.[643] Pinigus stengiasi laikyti užsienio šalių bankuose: Latvijoje, Vokietijoje, Kanadoje. Paprastai turimas turtas registruojamas kitų asmenų vardu.

Pinigai plaunami įgyjant kilnojamąjį bei nekilnojamąjį turtą, deklaruojant fiktyvius piniginius laimėjimus iš kazino bendrovių ir šias gautas pajamas investuojant į teisėtą verslą.[644] Nelegalios pajamos legalizuojamos per kazino bendroves, sporto klubus. Paprastai tokie veiksmai atliekami per trečiuosius asmenis.

Lietuvoje veikiančios organizuotos nusikalstamos grupuotės ir jų kriminologinė charakteristika. Lietuvoje veikiančių organizuotų nusikalstamų grupuočių dydis yra labai įvairus ir nepastovus. Tai lemia daugelis priežasčių: jų nariai nuolatos traukiami baudžiamojon atsakomybėn; migruoja iš vienos grupės į kitą arba išvyksta į kitas valstybes; išnyksta ar atsiranda nusikalstamai veiklai palankios ekonominės ir socialinės sąlygos; nusikalstamos veiklos dalyviai nutraukia nusikalstamą veiklą ar atsisako jos; į nusikalstamą veiklą įtraukiami nauji nariai, keičiasi jų kartos.

Lietuvos kriminalinės policijos duomenimis, 2002 m. Lietuvoje veikė 57 įvairaus lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės, kurias vienijo 1085 nariai ir apie 1500 su jais susijusių asmenų. 2003 m. Lietuvoje buvo užfiksuotos 94 aktyviai veikiančios organizuotos grupuotės. Vidutinis jų narių skaičius – 1656. 2004 m. Lietuvoje veikė 10 aukštesnio lygio ir 42 žemesnio lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės, kurias vidutiniškai sudarė 952 nariai. Aukštesnio lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės veikė Vilniuje (2), Kaune ir Panevėžyje (po 3), Klaipėdoje ir Tauragėje (po 1). Žemesnio lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės veikė Panevėžyje (net 14), Vilniuje

[642] Kauno ONTT duomenys.
[643] Kauno ONTT duomenys.
[644] Utenos, Panevėžio ONTT duomenys.

(8), Alytuje ir Marijampolėje (po 3), Klaipėdoje, Tauragėje, Telšiuose (po 2), Utenoje (1). Daugiausia narių vienijančios aukštesnio lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės buvo Kaune ir Panevėžyje (atitinkamai 90 ir 132 nariai), o žemesnio lygio – Vilniuje ir Panevėžyje (atitinkamai – 115 ir 291 nariai)[645]. 2005 m. Lietuvoje veikė mažiau organizuotų nusikalstamų grupuočių – aukštesnio lygio (9) ir žemesnio lygio (35). Jų narių skaičius siekė (atitinkamai 267 ir 460). Tačiau užfiksuota dar 70 nusikalstamų grupių, kurios tik iš dalies atitiko organizuotą nusikalstamą grupę apibūdinančius požymius. Šios grupuotės būrė 739 narius. Tad 2005 m. iš viso veikė 114 organizuotų nusikalstamų grupuočių, turinčių 1466 narius.

Organizuotas nusikalstamas grupuotes sudaro nuo 5 iki 160 narių. Todėl natūralu, jog vienų grupuočių hierarchinis ir funkcijų pasidalijimas yra paprastas, kitų gana sudėtingas. Šių grupuočių veiklos tęstinumas vyrauja nuo 1 iki 25 metų.

Pastaruoju metu Lietuvoje nėra nusistovėjusios griežtos organizuotų nusikalstamų grupuočių struktūros, jų sandara skirtinga, priklausoma nuo grupės lygmens, vykdomos veiklos, turimų ryšių Lietuvoje ir kitose valstybėse[646].

Organizuotų nusikalstamų grupuočių struktūrą būtų galima suskirstyti į tris lygius:

- Vadovaujantys lyderiai, paprastai tai 2 arba 3 asmenys;
- Patikėtiniai. Jie kartu su lyderiais sudaro grupeles, pavaldžias vienam iš grupuotės branduolio atstovų;
- Nusikalstamų veikų vykdytojai. Jie sudaro grupeles, pavaldžias vienam iš branduolio atstovų.

Organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderiai yra gana aktyvūs organizuojant ir planuojant grupuotės nusikalstamą veiklą. Be to, jie tarpininkauja ir sprendžia nesutarimus tarp atskirų organizuotos nusikalstamo grupuotės narių. Grupių organizatoriai ir vadovai, jų artima aplinka paprastai yra intelektualūs, jie išsiskiria geresne socialine ir finansine padėtimi, rafinuotais veiklos metodais bei jos specializacija.

Pasigilinus į etninę Lietuvoje veikiančių organizuotų nusikalstamų grupuočių sudėtį, galima teigti, jog dauguma jos narių yra Lietuvos piliečiai. Be jų, dar vyrauja rusai, lenkai ir žydų kilmės asmenys. Kiek kitokia situacija buvo Vilniuje, kur didelė dalis organizuotų nusikalstamų grupuočių narių buvo

[645] Lietuvos kriminalinės policijos biuro duomenys.

[646] Kliunka, A. *15 metų kovos su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija*. Vilnius, 2008, p. 27.

rusų, lenkų ir žydų kilmės Lietuvos Respublikos piliečiai. Kitose Lietuvos dalyse ne lietuviai turėjo mažiau galimybių tapti organizuotų nusikalstamų grupuočių vadeivomis. Nors tokia tendencija anksčiau reiškėsi Klaipėdoje, Panevėžyje[647].

Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės gan glaudžiai bendradarbiauja tarpusavyje. Ypač tai pastebima dokumentų klastojimo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimo srityse[648]. Lietuvoje veikiančios organizuotos nusikalstamos grupuotės aktyviai bendradarbiauja su nusikalstamomis grupuotėmis iš Ispanijos, Vokietijos, Airijos, Latvijos, Rusijos. Nusikalstamas bendradarbiavimas vyksta ir su iš Lietuvos į užsienį išvykusiais ir ten nusikalstamas veikas darančiais asmenimis. Konkrečiai – Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, Italijoje, Rusijoje, Baltarusijoje[649].

Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės keičiasi informacija su užsienyje veikiančiomis panašiomis grupuotėmis, parduoda vogtas prekes, cigaretes ir narkotikus. Per užsienio įmones legalizuojamos nusikalstamu būdu gautos pajamos.[650]

Atskirų Lietuvos regionų organizuotų nusikaltimų tyrimo tarnybos padaliniai nurodė veiksnius, vienijančius organizuotų nusikalstamų grupuočių narius:

- dažniausiai į organizuotas nusikalstamas grupuotes susiburiama siekiant didelės naudos iš nusikalstamos veiklos[651];
- trokštant valdžios[652];
- juos sieja bendra nusikalstama patirtis[653];
- bendra vaikystė, panašūs pomėgiai[654];
- giminystės ryšiai, pažintys[655].

Kartais organizuotos nusikalstamos grupuotės susiburia ir pagal teritorinį arba nusikalstamos veiklos krypties principą[656].

---

[647] Kliunka, A. *15 metų kovos su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija*. Vilnius, 2008, p. 28.
[648] Telšių ONTT duomenys.
[649] Vilniaus ONTT duomenys.
[650] Kauno ONTT duomenys.
[651] Kauno ONTT duomenys.
[652] Vilniaus ONTT duomenys.
[653] Panevėžio ONTT duomenys.
[654] Vilniaus ONTT duomenys.
[655] Klaipėdos ONTT duomenys.
[656] Panevėžio ONTT duomenys.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės iš nusikalstamos veiklos gautam turtui legalizuoti kuria legalaus verslo struktūras. Šių nusikalstamų struktūrų nariai ieško ryšių su teisėsaugos institucijomis ir valstybės tarnautojais, siekiant išvengti baudžiamojo teisinio persekiojimo, stengiasi pakenkti ar trukdyti tyrimui, pagaliau gauti jiems reikalingą informaciją.

Smurtas naudojamas tiek organizuotų nusikalstamų grupuočių viduje, tiek ir už jų ribų. Fizinė prievarta taikoma prieš asmenis, pakenkusius organizuotos nusikalstamos grupuotės nariams ar jų artimiesiems, ar apskritai grupės interesams. Kartais taikomas ir psichologinis smurtas, skiriamos piniginės baudos ar niokojamas turtas. Be abejo, organizuotos nusikalstamos grupuotės stengiasi išvengti smurtinių veiksmų, o kartu ir teisėsaugos institucijų dėmesio jų atžvilgiu. Smurtas naudojamas tam, kad organizuotos nusikalstamos grupuotės viduje būtų galima užtikrinti discipliną ir išsaugoti vidinius grupuotės ryšius. Smurtaujama ir už grupuočių ribų, dalijantis nusikalstamos veiklos įtakos sferomis, siekiant įtvirtinti organizuotos nusikalstamos grupuotės reputaciją nusikalstamoje aplinkoje, pagaliau pakelti tokios grupuotės prestižą.

Žemesnio lygio organizuotos nusikalstamos grupuotės nariai smurtauja dėl chuliganiškų paskatų, siekdami parodyti savo „jėgą“ visuomenei ir sumažinti teisėsaugos institucijų prestižą tam tikrame regione[657].

Korupciniais ryšiais organizuotos nusikalstamos grupuotės neišvengiamai stengiasi paveikti teisėsaugos institucijų pareigūnus, veikia liudytojus ir nukentėjusiuosius, stengiasi padėti savo nariams pasislėpti užsienyje nuo teisėsaugos institucijų persekiojimo, finansuoja organizuotų nusikalstamų grupuočių narius, atliekančius bausmes įkalinimo įstaigose. Įvairiais būdais stengiasi paveikti teisėsaugos institucijų pareigūnus, skųsdamos teismams organizuotų nusikalstamų grupuočių atžvilgiu taikomus apribojimus ar suvaržymus. Be to, jos naudoja žvalgybą, organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderiai yra gerai informuoti apie operatyvinės veiklos būdus, stengiasi būti atsargūs naudodamiesi telekomunikacinėmis priemonėmis sekimo metu.

Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai aktyviai naudojasi advokatų, buhalterių, informacinių technologijų, nekilnojamojo turto ir kitų specialistų paslaugomis.

[657] Panevėžio, Utenos ONTT duomenys.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės dėl savo ilgalaikės nusikalstamos veiklos sudaro sąlygas ir stiprina savo įvaizdį, taip pritraukdamos naujus narius, ypač atlikusius bausmes laisvės atėmimo įstaigose.

Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių vykdomos nusikalstomos veiklos rūšys. Vertinant asmens ir visuomenės saugumo būklę Lietuvoje, pažymėtina, kad treti metai iš eilės mažėja užregistruotų nusikalstamų veikų. 2007 m. nusikalstamų veikų Lietuvoje užregistruota 10 procentų mažiau negu 2006 m. ir 17,9 procento mažiau negu 2005 m. 2007 m., palyginti su 2006-aisiais, 7 procentais sumažėjo užregistruotų nusikaltimų žmogaus gyvybei, 5 procentais – nusikaltimų sveikatai, 12,5 procento – plėšimų, 17 procentų – vagysčių iš gyvenamųjų patalpų, 21 procentu – automobilių vagysčių. Tačiau gausėja kitokių nusikalstamų veikų – pernai, palyginti su 2006 m., daugiau užregistruota turto pasisavinimo ir sunaikinimo ar sugadinimo atvejų. Daugiau užregistruota nusikalstamų veikų, kurios paprastai atskleidžiamos teisėsaugos institucijų iniciatyva, tokių kaip kontrabanda, neteisėtas disponavimas akcizais apmokestinamomis prekėmis, nusikalstamos veikos, susijusios su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir kt.[658]

Paskutiniu metu daugėja nusikaltimų, padaromų naudojantis informacinėmis technologijomis ir telekomunikacijos priemonėms. Šie nusikaltimai vis sudėtingesni, nes į pagalbą pasitelkiami informacinių technologijų specialistai.

Lietuvos kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo vyriausiosios valdybos duomenimis, 2006 m. Lietuvoje gyveno apie 500 piliečių, vienaip ar kitaip susijusių su organizuotu nusikalstamumu. Organizuotos nusikalstamos grupuotės keičia veiklos profilį ir „bendradarbiauja“ su daugiau nei 20 valstybių nusikaltėliais – Vokietijos, Rusijos, Didžiosios Britanijos, Baltarusijos, Latvijos, Lenkijos, Olandijos ir kt. šalių nusikaltėliais. Prieš keletą metų pagrindiniu organizuotų nusikaltėlių finansų šaltiniu buvo turto prievartavimas ir automobilių vagystės, dabar didžiąją dalį veiklos sudaro prekyba narkotikais (amfetaminas, heroinas, hašišas)[659].

---

[658] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 267 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“. *Valstybės žinios*. 2008 04 05, Nr. 39, publikacijos Nr. 1432.

[659] Lietuvos kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo vyriausiosios valdybos 2006 m. duomenys.

Europos praktika rodo, kad pagal pelningumo mastą kontrabanda, narkotikų verslas, prostitucija ir PVM grobstymas sueina į vieną pelningiausių nusikalstamų veikų kamuolį. Kai kurie analitikai vertina, kad per metus dėl PVM grobstymo ES patiria 100 mlrd. eurų žalą.[660]

Pagrindinės Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių nusikalstamos veiklos sritys yra:

- nusikalstamos veikos, susijusios su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis;
- sukčiavimai;
- cigarečių ir alkoholio kontrabanda;
- pinigų padirbinėjimas;
- prekių padirbinėjimas / klastojimas ir intelektinės nuosavybės vagystės;
- prekyba žmonėmis ir prostitucija;
- nelegali migracija ir jos organizavimas;
- pinigų plovimas;
- turto prievartavimas.

Svarbiausi teisės aktai, reglamentuojantys organizuoto nusikalstamumo kontrolę

Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas ir jo taikymas. Vienu iš pagrindinių organizuoto nusikalstamumo kontrolės įstatymų yra organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas[661]. Šis įstatymas nustato organizuoto nusikalstamumo užkardymo priemones, jų taikymo principus, pagrindus, skyrimo tvarką. Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnyba taiko Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą. Jame numatytos prevencinio poveikio priemonės asmenims, apie kuriuos turima patikrintos informacijos, jog jie susiję su nusikalstamų grupuočių veikla, tačiau neturima įrodymų, kad asmuo įvykdė vieną ar kitą nusikalstamą veiką. Tarnyba Lietuvos Respublikos vardu pareiškia asmeniui oficialų per-

[660] Grižibauskienė, E. Kiekviename miestelyje po nusikalstamą grupuotę. *Veidas*. 2007 m. rugsėjo 27 d., Nr. 39, p. 27.

[661] Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo pakeitimo įstatymas 2001 m. birželio 26 d. *Valstybės žinios*. 2001 07 11, Nr. 60, publikacijos Nr. 2138.

spėjimą, kuriame reikalaujama, kad jis laikytųsi įstatymų, nepažeistų kitų asmenų teisių ir laisvių.

Jeigu po perspėjimo toliau gaunama informacija apie neteisėtą asmens veiklą, Tarnyba kreipiasi į teismą, prašydama paskirti organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatyme numatytus įpareigojimus, pvz., uždrausti asmeniui lankytis tam tikrose vietose, bendrauti su tam tikrais asmenimis, naktį būti savo deklaruojamoje gyvenamojoje vietoje.

Kai nustatoma, kad asmuo nesilaiko teismo paskirtų įpareigojimų, jo atžvilgiu pradedamas ikiteisminis tyrimas ir teismas sprendžia, kokią bausmę asmeniui paskirti – asmuo teisiamas.

Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas yra veiksmingas tuomet, kai gaunama informacija apie bręstantį ginkluotą konfliktą tarp dviejų nusikalstamų grupuočių. Konfliktui neleidžiama kilti pritaikius grupuočių nariams oficialius perspėjimus ar teismo įpareigojimus. Tokiu atveju organizuotų grupuočių nariai, supratę, kad yra stebimi – atsisako savo planų.

Siekiant užkardyti nusikalstamų susivienijimų rengiamus ir išaiškinti jau padarytus nusikaltimus, sudaryti tokias egzistavimo sąlygas, kad jie privalėtų nutraukti savo nusikalstamą veiklą ar būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn, per 2007 m. Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatyme numatytos prevencinės poveikio priemonės buvo taikytos 675 kartus (2006 m. – 820 kartų), tarp jų 603 kartus oficialus perspėjimas ir 59 kartus teismo įpareigojimai (2006 m. atitinkamai 820 ir 57 kartus)[662].

	Iš viso	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Šiauliai	Panevėžys	Alytus	Marijampolė	Tauragė	Telšiai	Utena
Oficialus perspėjimas	616	96	144	105	58	80	34	48	22	15	14
Teismo įpareigojimai	59	1	16	2	13	7	13	4	2	1	0
Iš viso	675	97	160	107	71	87	47	52	24	16	14

[662] Lietuvos kriminalinės policijos biuro duomenys.

Taikant oficialų perspėjimą, 2007 m. aiškiai pirmauja didžiausi Lietuvos miestai: Kaunas, Klaipėda, Vilnius, Panevėžys ir Šiauliai.

Per 2008 m. pirmą pusmetį prevencinės poveikio priemonės buvo taikytos 441 kartą (408 kartus oficialus perspėjimas ir 33 kartus skirti teismo įpareigojimai). Atitinkamai 2007 m. pirmą pusmetį – 385 kartus (344 kartus oficialus perspėjimas ir 41 kartą skirti teismo įpareigojimai).

	Iš viso	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Šiauliai	Panevėžys	Alytus	Marijampolė	Tauragė	Telšiai	Utena
Oficialus perspėjimas	408	51	74	45	24	68	38	20	44	29	15
Teismo įpareigojimai	33	2	7	2	8	0	7	5	2	0	0
Iš viso	441	53	81	47	32	68	45	25	46	29	15

Nagrinėjant 2008 m. pirmo pusmečio taikytų prevencinio poveikio priemonių pagal organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą rezultatus, vėlgi išsiskiria didieji Lietuvos miestai – Kaunas, Panevėžys, Vilnius, Klaipėda. Iš penketuko Šiaulius „išstumia“ tik Tauragė.

Nepaisant to, organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas jau „atgyveno“ ir reikia naujų iniciatyvų kontroliuojant organizuotą nusikalstamumą. Dėl Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo nuostatų taikymo keletą kartų buvo kreiptasi net ir į Konstitucinį Teismą.

Šiaulių miesto apylinkės, Klaipėdos miesto apylinkės, Panevėžio apygardos, Panevėžio miesto apylinkės, Marijampolės rajono apylinkės ir Alytaus rajono apylinkės teismams kilo abejonių, ar Konstitucijai neprieštarauja tai, kad pagal Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą prevencinės poveikio priemonės gali būti taikomos asmenims, kurie teismo dar nėra pripažinti kaltais padarę nusikaltimus, o tik yra duomenų, kad jie palaiko ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis (susivienijimais) ar jų nariais. Teismai ginčijo įstatymo nuostatas, pagal kurias asmeniui, palaikančiam ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis (susivienijimais), jų nariais, gali būti skiriami šie teismo įpareigojimai: nepalaikyti ryšio su tam tikrais asmenimis, nesilankyti nurodytose vietose, nustatytu laiku būti gyvenamojoje vietoje, be

policijos pareigūno sutikimo nekeisti nuolatinės gyvenamosios vietos. Argumentuodami savo prašymus pareiškėjai abejojo, ar ginčijamas teisinis reguliavimas nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisės į privatų gyvenimą, teisės laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą ir ją keisti, teisės laisvai pasirinkti darbą ir verslą, nekaltumo prezumpcijos, konstitucinio teisinės valstybės principo.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybė turi priedermę veiksmingai taikyti nusikalstamumo, ypač organizuoto, mažinimo ir ribojimo priemonių sistemą, apimančią ne tik represines, bet ir prevencines poveikio priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią pavojingiausiems nusikaltimams. Kitaip valstybė neįgyvendintų savo pareigos užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis pagrįstą tvarką.

Jis taip pat pabrėžė, kad būtų klaidinga aiškinti, esą nustatyti ar taikyti organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo prevencinių priemonių neleidžia žmogaus teisių ir laisvių konstitucinis pripažinimas. Asmuo, kuriam paskirti teismo įpareigojimai arba pareikštas oficialus įgalioto policijos pareigūno perspėjimas, pagal Lietuvos Konstituciją ir įstatymus turi teisę kreiptis į teismą, o ginčijamu įstatymu ši jo teisė nėra paneigta. Nutarime taip pat pabrėžiama, kad kiekvienu atveju skiriant konkrečią prevencinę priemonę būtina įvertinti visas aplinkybes ir įsitikinti, jog būtent ši prevencinė poveikio priemonė yra būtina, ir asmens teisių neapriboti labiau, negu reikia teisėtai siekiamam tikslui. Teisę taikančios institucijos turi paisyti šių reikalavimų. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčytos Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo nuostatos neprieštarauja Konstitucijai.

Argumentuodami savo prašymus pareiškėjai abejojo, ar ginčijamas teisinis reguliavimas nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisės į privatų gyvenimą, teisės laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą ir ją keisti, teisės laisvai pasirinkti darbą ir verslą, nekaltumo prezumpcijos, konstitucinio teisinės valstybės principo.

Anot Konstitucinio Teismo, valstybė turi priedermę veiksmingai taikyti nusikalstamumo, ypač organizuoto, mažinimo ir ribojimo priemonių sistemą, apimančią ne tik represines, bet ir prevencines poveikio priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią pavojingiausiems nusikaltimams. Kitaip valstybė neįgyvendintų savo pareigos užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis pagrįstą tvarką.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad būtų klaidinga aiškinti, esą nustatyti ar taikyti organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo prevencinių

priemonių neleidžia žmogaus teisių ir laisvių konstitucinis pripažinimas. Kita vertus, minėtos prevencinės poveikio priemonės negali būti pagrindas pažeisti žmogaus teises ir laisves, suvaržyti jas labiau, negu reikia visuomenei svarbiems teisėtiems tikslams pasiekti. Jos turi būti nustatomos įstatymu, proporcingos siekiamam teisėtam tikslui, taip pat turi būti įtvirtinta tokių priemonių skyrimo ir taikymo kontrolės sistema, o įstatymuose turi būti numatyta asmens teisė kreiptis į teismą dėl jau paskirtų prevencinių poveikio priemonių.

Taigi kai kuriais įstatyme numatytais teismo įpareigojimais gali būti įsiterpiama į žmogaus teises ir laisves, tačiau įstatyme numatyti teismo įpareigojimai, jų skyrimo asmeniui pagrindai yra konstituciškai pagrįsti. Asmuo, kuriam paskirti teismo įpareigojimai arba pareikštas oficialus įgalioto policijos pareigūno perspėjimas, pagal Lietuvos Konstituciją ir įstatymus turi teisę kreiptis į teismą, o ginčijamu įstatymu ši jo teisė nėra paneigta. Kiekvienu atveju skiriant konkrečią prevencinę priemonę būtina įvertinti visas aplinkybes ir įsitikinti, kad būtent ši prevencinė poveikio priemonė yra būtina, ir asmens teisių neapriboti labiau, negu reikia teisėtam siekiamam tikslui.

Apibendrinant galima teigti, kad Konstitucinis Teismas neįžvelgė ginčytinų Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo nuostatų prieštaravimų Konstitucijai[663].

Vis dažniau asmenys, kuriems taikomi oficialūs įspėjimai dėl sąsajų su organizuotu nusikalstamumu, kreipiasi į teismą panaikinti komisariatų nutarimus. Asmenys teigia, jog oficialūs įspėjimai yra nepagrįsti ir neteisėti, pažeidžiantys jų teises, laisves bei orumą. Dažnai motyvuojama tuo, jog įgalioti policijos pareigūnai vadovaujasi tik prielaidomis, kurios leidžia konstatuoti prevencinių poveikio priemonių taikymo pagrindus, numatytus organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 4 straipsnyje.

Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 57 str. 3 dalį faktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, paprastai negali būti įrodymai administracinėje byloje, kol jie bus išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka. Be abejo, teismai konstatuoja, jog, kai atsakovai nepateikia medžiagos, kurios pagrindu priimti skundžiami nutarimai, ir jos nustatyta tvarka neišslaptinta, nėra galimybės atsižvelgiant į Organizuoto nusikalstamumo užkar-

[663] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl prevencinių organizuoto nusikalstamumo užkardymo priemonių". *Valstybės žinios*. 2005 01 04, Nr. 1-7. Žr. <http://www. lrkt.lt/dokumentai/2004/n041229.htm>

dymo įstatymo 3 str. 1 punkto, 4 str. nuostatas patikrinti šių nutarimų teisėtumą ir pagrįstumą. Taigi šios medžiagos neišslaptinus, apribota ir pareiškėjų teisė susipažinti su ja, o kartu ir Konstitucijoje įtvirtinta teisė į gynybą. Šią problemą yra nagrinėjęs Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo bei Administracinių bylų teisenos įstatymo nuostatų“[664].

Organizuoto nusikalstamumo užkardymo priemones, jų taikymo principus, pagrindus, skyrimo tvarką nustato LR organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas. Vertinant, ar asmeniui galėjo būti pareikštas oficialus įspėjimas, turi būti nustatyta, ar: 1) apie asmenį turima Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 4 str. įvardytos informacijos, sudarančios pagrindą pareikšti oficialų perspėjimą; 2) ši informacija gauta įstatymų nustatyta tvarka.

Problema yra ta, kad prevencinės poveikio priemonės taikymo pagrindu gali būti įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys apie asmens elgesį, pasireiškiantį tuo, jog jis, veikdamas organizuotoje nusikalstamoje grupėje asmenų, vykdo nusikalstamą veiklą – daro sunkius nusikaltimus ir, kad jis savo veikla kelia didelę žalą visuomenės saugumui, žmonių interesams, jų teisėms ir laisvėms. Teismai, atsižvelgdami į Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 4 str. nuostatas, konstatuoja, jog turėjimas duomenų, kad asmuo vykdo nusikalstamą veiklą, pasireiškiančią sunkių nusikaltimų vykdymu, nesudaro pagrindo taikyti oficialų įspėjimą. Anot teismo, jei pareigūnai turi tokią informaciją, jie privalo imtis kitų įstatymuose numatytų veiksmų[665].

Vadinasi, net nustačius, kad nutarime nurodytas oficialus perspėjimo pagrindas formaliai atitinka teisinį pagrindą tokiam perspėjimui pareikšti, jis negalėtų būti pripažintas pagrįstu, nes negalima susipažinti su medžiaga, kurios pagrindu priimtas nutarimas. Be to, negali būti patikrinta ir aplinkybė, ar ši informacija apie asmenį, kuriam skiriamas oficialus perspėjimas, surinkta įstatymų nustatyta tvarka.

---

[664] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR administracinių bylų teisenos įstatymo 57 str. 3 d. (2000 m. 09 19 d. redakcijos), LR valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 str. 4 d. (1999 m. 11 25 d. redakcija), 11 str. (1999 m. 11 25 d. redakcija) 1,2 d. atitikties LR Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007 05 17, Nr. 54-2097. Žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/n070515.htm>

[665] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl prevencinių organizuoto nusikalstamumo užkardymo priemonių“. *Valstybės žinios*. 2005 01 04, Nr. 1-7.

Tokiu būdu nepakanka operatyvinės informacijos, kad asmuo priklauso organizuotai nusikalstamai grupuotei, palaiko su ja ryšius, daro nusikalstamas veikas ar pan. Tokiam asmeniui pakanka neigti, jog jis nepriklauso jokiai nusikalstamai grupuotei, turi nuolatinę gyvenamąją vietą ir pan. Ir jokios prevencinės priemonės jam įtakos neturi.

Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas, iki šiol buvęs gana veiksminga priemonė kovojant su šia nusikaltimų rūšimi, ima prarasti savo poveikį. Norint pakirsti ekonominį nusikalstamo pasaulio potencialą, jau reikia kitokių teisinių svertų.

Organizuotų nusikalstamų struktūrų narių bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis ypatumai

Demaskuojant nusikalstamų susivienijimų ir organizuotų grupių narius, svarbiausiu momentu tampa šių susivienijimų ir grupių narių bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis. Nuo 1994 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje įsigaliojo ir buvo taikomas BK 15-1 str., leidęs nuo baudžiamosios atsakomybės atleisti organizuoto nusikalstamo susivienijimo ar organizuotų grupių narius, kurie dalyvavo grupės ar susivienijimo nusikaltimuose, tačiau teisėsaugos institucijoms suteikė vertingos informacijos, kurios pagrindu buvo užkirstas kelias organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo veiklai arba jo nariai buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Šis įstatymas nebuvo taikomas asmenims, dalyvavusiems darant tyčinį nužudymą. Nuo 2003 m. BK galioja 39-1 str. norma. Ši norma įtvirtina kompromisą tarp nusikaltėlių ir teisėsaugos institucijų pareigūnų. Toks kompromisas yra socialiai naudingas, nes tiriant organizuotus nusikaltimus dažnai sunku, o neretai ir neįmanoma įrodyti asmenų, dalyvavusių organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo veikloje, kaltę. Tai galima padaryti tik pasitelkus pačių organizuotų grupių ar nusikalstamų susivienijimų narių pagalbą. Tad įstatymų leidėjas, remdamasis tokia norma, stengiasi suskaldyti organizuotas grupes ar nusikalstamus susivienijimus, siekia, jog tokių grupuočių dalyviai bendradarbiautų su teisėsaugos institucijomis, padėtų išaiškinti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn organizatorius, vadovus ar kitus aktyvius organizuotų grupių ar nusikalstamų susivienijimų narius. Šio įstatymo pagalba Vilniuje buvo atskleisti ir įrodyti V. Januškevičiaus grupuotės padaryti nusikaltimai, dalis likviduotos „Vilniaus

brigados“ nusikalstamo susivienijimo narių 1992–1998 m. padaryti nusikaltimai, Panevėžyje – „Gaidjurgio“ ir „Vyšniukų“ nusikalstamas susivienijimas, Šiauliuose atskleistas Valstybinės mokesčių inspekcijos susprogdinimo faktas bei kt.

Liudytojai ir nukentėjusieji organizuoto nusikalstamumo tyrimo bylose neretai bijo duoti parodymus, todėl bylų baigtis dažnai priklauso nuo aktyvaus policijos darbo renkant informaciją.

Taigi dažniausiai pagrindas pradėti tyrimą yra informacija, gauta panaudojus slaptas operatyvines priemones. Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnybai yra žinomi asmenys, vienokiu ar kitokiu būdu turintys sąsajų su organizuoto nusikalstamumo struktūromis. Todėl jei padaromi nusikaltimai priskiriami prie organizuotų nusikaltimų, policija įtariamų asmenų ieško tarp jų. Be abejo, jie turi operatyvinės informacijos, bet trūksta įrodymų. Štai čia ir yra didžiausia problema kontroliuojant organizuotą nusikalstamumą.

Įstatymų leidėjas naujame Baudžiamajame kodekse, priešingai negu senajame, atsižvelgdamas į skirtingą organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo pavojingumą, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas numato viename baudžiamojo įstatymo straipsnyje. Be to, šis straipsnis logiškai įdėtas į Baudžiamojo kodekso bendrąją dalį (VI skyriuje), numatančią atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, pagrindus ir sąlygas.

Pagal šį straipsnį asmuo, įtariamas dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis prisipažino dalyvavęs darant tokią nusikalstamą veiką ar priklausęs nusikalstamam susivienijimui ir aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas (BK 39-1 str. 1 d.).

Komentuojant šio straipsnio pirmąją dalį, galima įžvelgti keletą problemų. Pirma, remiantis šia norma, asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės tiek už dalyvavimą organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo veikloje, tiek ir už nusikalstamas veikas, kuriose jis dalyvavo, būdamas organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariu. Tačiau kaip elgtis tuomet, kai asmuo, būdamas organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariu, padaro nusikalstamą veiką atskirai nuo tokios grupuotės? Formaliai tokio asmens atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės negalima (nors ir padarytas nusikaltimas gali būti nesunkus). Už jų padarymą jis turėtų būti baudžiamas.

Antra, norint atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės BK 39-1 str. pagrindu, asmuo turi būti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariu. Dalyvavimas organizuotos grupės ar nuskalstamo susivienijimo daromuose nusikaltimuose reiškia buvimą šių organizuotų nusikalstamų struktūrų nariu. Sąvoka „narys“ čia suprantama plačiai ir apima visas bendrininkų rūšis, išskyrus organizatorių bei vadovą (žr. BK 39-1 str. 2 d.).

Trečia, atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės galima taikyti, jeigu toks asmuo pripažįsta dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui. Prisipažinimą reikėtų vertinti kaip savanorišką, tačiau bendradarbiauti tokie asmenys sutinka tik prispirti įrodymų, parodymus duoda tik gelbėdami savo kailį. Neturėdami išeities, suvokdami bausmės rūšį, jos dydį ir su tuo susijusias pasekmes, nusikaltėliai sutinka bendradarbiauti. Kodėl žmogus sutinka bendradarbiauti? Informacija kaip prekė – parduodamas ją tikiesi gauti už tai atlygį. Natūralu, jog nusikaltėlis, duodamas parodymus, tikisi išvengti atsakomybės.

Organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejais svarbu suvokti, kad poveikis liudytojui iš jo bendrų išlieka ne tik ikiteisminio tyrimo metu, po teismo, bet ir visą likusį gyvenimą. Tokiu būdu asmenų duoti parodymai, sutinkant jiems bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, sukelia jiems neigiamas pasekmes. Juk prieš sutikdamas bendradarbiauti asmuo, ko gero, įvertina savo padėtį – ar sutikti bendradarbiauti ir būti visą gyvenimą saugomam, ar būti nuteistam ir atlikus bausmę tapti nepriklausomu.

Nepaisant to, duodančių asmenų parodymai dažniausiai tampa pagrindiniais pripažįstant organizuotų grupių ar nusikalstamų susivienijimų padarytas nusikalstamas veikas. Todėl labai svarbu, kad parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu, būtų patvirtinti teisme. Akivaizdu, jog teisme duodami parodymai kur kas vertingesni.

Kyla klausimas: ką reiškia aktyvus padėjimas? Lieka neaišku, ką slepia terminas „aktyvus padėjimas“. Įstatymas neapibrėžia kitų kriterijų, leidžiančių įvertinti, ar įtariamas asmuo buvo aktyvus, ar ne, išskyrus galutinį rezultatą – atskleidimą organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas. Manytume, jog tikslingesnis terminas „informacijos vertingumas“ buvo numatytas sename Baudžiamajame kodekse. Aiškinant aktyvų padėjimą, tenka vadovautis pateiktos informacijos vertingumu.

Apskritai mechanizmas, susijęs su asmenimis, kurie bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, veikia efektyviai ir tai daro didžiausią įtaką kovai su organizuotu nusikalstamumu. Sunkiausia tik tai, jog būtina griežtai laikytis visų įstatyme numatytų nuostatų, kad ateityje asmenys sutiktų bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų pareigūnais. Lietuvoje ši atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis taikoma vis dažniau, ir to nereikėtų laikyti teisėsaugos institucijų silpnąja vieta. Daugelis pasaulio valstybių, turinčių didžiulę patirtį kovojant su organizuotu nusikalstamumu, taip pat renkasi atsisakymą persekioti organizuotų nusikalstamų struktūrų narius mainais už vertingus parodymus.

Siekiant veiksmingiau taikyti organizuotų nusikalstamų susivienijimų narių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, būtų tikslinga juridiškai įteisinti raštišką teisėsaugos institucijos pareigūno ir įtariamojo asmens, kuris dalyvavo organizuotos grupės arba nusikalstamo susivienijimo veikloje, susitarimą[666].

Atskirai norėtųsi pažymėti LR generalinės prokuratūros iniciatyvą, kai Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokurorai parengė ir Seimui pateikė pasiūlymus dėl BK 62 str. papildymo. Po šio pasiūlymo 2003 m. balandžio 10 d. BK 62 str. buvo papildytas 4 dalimi, numatančia, kad teismas gali paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę asmeniui, dalyvavusiam tyčia nužudant, jeigu jis prisipažino dėl visų savo padarytų nusikalstamų veikų ir aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytą tyčinį nužudymą ir: nužudymas padarytas dėl grasinimo ar prievartos arba kaltininko kaip bendrininko vaidmuo nužudant buvo antraeilis, arba veika nutrūko rengiantis ar kėsinantis nužudyti.

Ši norma jau buvo veiksmingai panaudota praktikoje. Remiantis ja, buvo išaiškinti Panevėžio „Tulpinių“, Klaipėdos „Gaidjurgio“ nusikalstamų susivienijimų narių 1992–2001 m. padaryti daugelio žmonių nužudymai[667].

---

[666] Plačiau Žr. Gutauskas, A. Asmenų, susijusių su organizuotomis nusikalstamomis grupuotėmis, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumai. *Jurisprudencija*. MRU Mokslo darbai. 2004, 60(52).

[667] Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento duomenys.

Organizuotų nusikaltimų tyrimas ir operatyvinės veiklos galimybės

Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį tikslingiausia nagrinėti pagal jų paskirtį bei uždavinius. Dažnai klystama, manant, kad baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos paskirtis ir uždaviniai yra tie patys. Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Operatyvinės veiklos paskirtis yra gauti reikiamą informaciją ir ja aprūpinti atitinkamas valstybines institucijas. Operatyvinė veikla yra žvalgybinio pobūdžio veikla, kuri vykdoma derinant viešus ir slaptus informacijos gavimo būdus bei priemones.

Akivaizdu, kad operatyvinę veiklą su baudžiamuoju procesu bei ikiteisminiu tyrimu sieja toks reiškinys kaip nusikalstama veikla. Tačiau operatyvinė veikla neapsiriboja nusikalstamų veikų prevencija arba išaiškinimu. Operatyvinės veiklos uždaviniai taip pat yra kitų valstybių tarnybų veiklos tyrimas, valstybės paslapčių apsauga, be žinios dingusių asmenų paieška, veikų, keliančių grėsmę valstybės konstituciniai santvarkai, jos nepriklausomybei, ekonominiam saugumui, valstybės gynybos galios užtikrinimui arba kitiems svarbiems nacionalinio saugumo interesams.

Operatyvinės veiklos subjektai gali atlikti tik tokius veiksmus, kurie yra reglamentuoti Baudžiamojo proceso kodekso normų arba operatyvinės veiklos įstatymo nuostatų. Kitokia veikla būtų neteisėta. Pavyzdžiui, vykdant dingusių be žinios asmenų paiešką, pasislėpusių nusikaltėlių paiešką, nustatant aptiktų lavonų asmenybę, įgyvendinant antikorupcinio įstatymo reikalavimus, tikrinami kandidatai į atitinkamus postus – kaip tai atliekama? Kasdienėje veikloje įvairios valstybinės institucijos kreipiasi į specialiąsias tarnybas informacijos dėl atskirų įmonių ar svarbių ekonominių objektų privatizavimo skaidrumo. Atsakymai turėtų būti paprasti – ikiteisminį tyrimą pradėti nėra pagrindo ir kartu atlikti procesinės prievartos veiksmus, kurie padėtų surinkti reikiamą informaciją. Tai atsispindi ir operatyvinės veiklos įstatymo 3 str. 2 dalyje, joje nurodoma, kad Operatyvinės veiklos objektai yra rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, šių asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant operatyvinę veiklą arba įterpiant nusikalstamų struktūrų narius į teisėsaugos, krašto apsaugos ar kitas

valstybinės valdžios ir valdymo institucijas, kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai. Kaip matyti iš šios nuostatos, pabrėžiamas operatyvinės veiklos kontržvalgybinis aspektas. Kriminalinis pasaulis, ypač organizuoto nusikalstamumo atstovai, siekdami užtikrinti savisaugą ir praplėsti nusikalstamą verslą, pasitelkia visas žvalgybines galimybes. Užtikrinti informacijos saugumą be operatyvinės veiklos priemonių itin sudėtinga.

Baudžiamojo proceso įstatyme numatyta, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus pareiškimą apie nusikalstamą veiką arba gavus informaciją apie įvykius, turinčius nusikalstamos veikos požymių. Iš kur tokia informacija atsiranda? Kaip gali būti pradėti ikiteisminiai tyrimai pagal ūkinius, finansinius kitus latentinius nusikaltimus, jeigu nebus informacijos. Paprasčiausios kišenvagystės nebus išaiškintos, jeigu operatyviniais veiksmais tokie nusikaltėliai nebus sulaikomi nusikaltimo vietoje. O ką kalbėti apie kovą su narkomanija, organizuotu, nepilnamečių ar recidyviniu nusikalstamumu.

Baudžiamasis procesas yra viešas ir jeigu net numatytos procesinės prievartos priemonės leidžia atlikti veiksmus ne viešai, prasidėjus baudžiamajam persekiojimui asmeniui tampa žinoma, kad jo atžvilgiu vykdomi veiksmai, kurie kelia jam grėsmę. Operatyvinis tyrimas yra neviešas, todėl asmeniui nėra žinoma, kad jo atžvilgiu atliekamas operatyvinis persekiojimas, o kai jis elgiasi natūraliai kasdieniškai, operatyviniais veiksmais galima surinkti ir užfiksuoti svarbią informaciją.

Operatyvinės veiklos metu užtikrinami ir tarptautiniai įsipareigojimai, numatyti dvišalėse žinybinėse sutartyse, dalyvaujant Europolo bei Interpolo organizacijose. Lietuva prisijungė prie konvencijų, kuriose nurodoma apie kriminalinės žvalgybos suaktyvinimą kovojant su organizuotu nusikalstamumu, narkotinių priemonių apyvarta, korupcija. Be tokio bendradarbiavimo pagalbos būtų sunku tirti organizuotų nusikalstamų grupuočių įvykdytas nusikalstamas veikas.

Sprendžiant baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos įstatymų santykio problemas, siūlytina operatyvinės veiklos rezultatus laikyti kaip aprūpinimu valstybės institucijas kriminalinėje sferoje gauta strategine, taktine, orientacine bei įrodomąja informacija, joms pavestiems funkciniams uždaviniams spręsti ir nenaudoti ikiteisminiame tyrime kaip įrodymų. Įrodymai ikiteisminiame tyrime gali būti gauti tik baudžiamojo proceso nustatyta tvarka.

Šiuo metu pagal galiojantį Operatyvinės veiklos įstatymą teikime teismui turi būti nurodomas telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos

kontroliuojamo asmens abonento numeris. Ši nuostata kelia sunkumų, nes asmenys, kurių atžvilgiu pareigūnai atlieka operatyvinius veiksmus, dažnai keičia telefono numerius. Operatyvine veikla užsiimantys pareigūnai kaskart, kai sekamas asmuo pakeičia telefono abonento numerį, privalo iš naujo kreiptis į teismą dėl operatyvinių veiksmų atlikimo sankcionavimo. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką operatyvinius veiksmus norintys atlikti pareigūnai privalo kreiptis į prokuratūrą, o šios atstovai – į apygardos teismą.

Panaikinus šią nuostatą būtų sumažintas biurokratizmas pareigūnams gaunant teismo leidimus dėl nusikalstama veika įtariamų asmenų sekimo. Už operatyvinę veiklą atsakingas pareigūnas galėtų kreiptis į tyrimą kontroliuojantį asmenį ir jam įrodyti, kad reikia klausytis kito abonento pokalbių. Be abejo, šis mechanizmas turėtų būti griežtai kontroliuojamas. Operatyvinės veiklos įstatymo 10 str. 4 d. nustatyta, jog teikime turi būti nurodama:

1) teikimą pateikusio pareigūno vardas, pavardė, pareigos;
2) duomenys apie asmenis (vardas ir pavardė, asmens kodas, kai tokie duomenys turimi), kuriems bus taikomi operatyviniai veiksmai arba objekto apibūdinimas;
3) duomenys (motyvai), pagrindžiantys būtinumą atlikti operatyvinius veiksmus;
4) telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontroliuojamo abonento numeris (kai siekiama kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją);
5) numatomos kontroliuoti pašto siuntos, dokumentų siuntos, pašto perlaidos ir jų dokumentai (kai siekiama juos kontroliuoti);
6) operatyvinių veiksmų taikymo trukmė;
7) siekiamas rezultatas[668].

Šio straipsnio 4 dalies 4 punktas naudingas organizuotų nusikalstamų grupuočių nariams dėl to, kad jie, suvokdami, jog minėtai kontrolei reikia nutarties kiekvienam naujam abonentiniam numeriui, planuodami ir vykdydami nusikalstamą veiklą, kasdien, o kartais ir dažniau naudojasi išankstinio apmokėjimo kortelėmis. Tokiu būdu organizuotų nusikaltimų tyrimo tarnybos padaliniams ir kitiems operatyvinės veiklos darbuotojams fiziškai neįmanoma „pavyti“ minėtų organizuotų nusikalstamų grupuočių narių. Be to, pri-

[668] Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-965. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2633. Žr. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_ l?p_id=212375>

imant tokias nutartis, gerokai apkraunami Apygardų teismų pirmininkai ir baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkai.

Kontroliuojant organizuotą nusikalstamumą, operatyvinis tyrimas dažnai užstringa, o operatyviniai veiksmai tampa neveiksmingi, patenkama į aklavietę ir nepasiekiama norimo tikslo. Taip atsitinka todėl, kad neįvertinama, jog nusikalstamos grupuotės dalį pajamų skiria pasipriešinimui, t. y. sukuria savisaugos sistemą. Tyrimo metu didžiausias dėmesys skiriamas grupuotės nusikalstamai veiklai ir jos nariams, bet pamirštama nustatyti, kokia naudojama savisaugos struktūra, koks jos veikimo mechanizmas bei pajėgos. Tokio pobūdžio informacija leistų numatyti ir atlikti papildomus veiksmus stengiantis paralyžiuoti pasipriešinimą ir padėtų pašalinti kliūtis, trukdančias įgyvendinti tyrimo siekius. Daugėja nusikalstamų grupuočių, kurios nusikalstama veikla užsiima prisidengdamos legaliu verslu. Organizuotą nusikalstamumą papildo legalaus verslo atstovai, kurie teisėtame versle vis dažniau naudoja nešvarius būdus pelnui didinti.

Kai kurių Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų taikymas kontroliuojant organizuotą nusikalstamumą

Organizuoto nusikalstamumo kontrolė neįmanoma be elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo. LR BPK 154 str. 3 d. yra numatyta tokia galimybė. Čia nurodyta, kad asmenų pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais, klausymas, įrašų darymas ar kitos elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius. Tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikalstamą veiką, šios priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęstas trims mėnesiams.[669]

Atliekant ikiteisminius tyrimus sudėtingose baudžiamosiose bylose, užtikrinant baudžiamojo proceso paskirtį, siekiant greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, įstatymo nustatyto maksimalaus 9 mėnesių priemonės taikymo nepakanka. Praktikoje tam, kad būtų galima nustatyti daromų nusikalstamų veikų aplinkybes, nusikaltusius

[669] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Žr. <http://www.tm.lt/?item= taktai_list&aktoid=53756>

asmenis, jų vaidmenis, ryšius, organizuotos grupės struktūrą, būtinas gana ilgas ir nepertraukiamas tyrimas. Kitaip tokiose bylose nebus pasiekta baudžiamojo proceso tikslų. Tad organizuotus nusikaltimus tiriantys pareigūnai linkę siekti, kad sudėtingo ar didelio masto nusikalstamos veikos tyrimuose šių priemonių taikymo pratęsimų skaičius būtų neribojamas.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad sprendžiant anonimiškumo taikymo pareigūnui ar kitam asmeniui, dalyvavusiam atliekant savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus (LR BPK 158 str.) ir nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (LR BPK 159 str.), taip pat tokio paties turinio veiksmus operatyvinio tyrimo metu, klausimus, susiduriama su sunkumais, nes anonimiškumo taikymo nukentėjusiajam ir liudytojui pagrindai (LR BPK 199 str.) nenumato galimybės taikyti anonimiškumą pareigūnui, atlikusiam jam pavestas užduotis LR BPK 158, 159 str. bei analogiškus veiksmus, numatytus operatyvinės veiklos įstatyme.

Akivaizdu, kad pareigūnai, veikę pagal nusikalstamos veikos imitavimo modelį (NVIM) ar atlikę savo tapatybę neatskleidžiančius tyrimo veiksmus 158,159 str. nustatyta tvarka, negali būti laikomi eiliniais liudytojais, kuriems būtų taikomos vienodos BPK 199 str. numatytos anonimiškumo suteikimo sąlygos. Dažniausiai praktikoje yra akcentuojama, kad nėra šiame straipsnyje numatytų anonimiškumo taikymo pagrindų.

Sunkumų kyla tuomet, kai tyrimo veiksmuose dalyvauja pareigūnai, kurių tapatybės duomenų ir priklausomybės teisėsaugos institucijai Lietuvos Respublikos įstatymų numatytais atvejais negalima atskleisti, tačiau siekiant nustatyti ir išsamiai išsiaiškinti visas nusikaltimo padarymo aplinkybes juos būtina apklausti liudytojais. Taigi tokį pareigūną ar kitą asmenį apklausus netaikant LR BPK 199 str. ir 201 str. reikalavimų, jo tapatybė bus atskleista ir nebus galima užtikrinti, kad ateityje šie pareigūnai ar kiti asmenys vėl galėtų dalyvauti slaptose operacijose. Problemą pavyktų išspręsti, jei pareigūnai ar kitų asmenys, operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai galėtų tapti specialiu subjektu šiam institutui taikyti.

1997 m. rugsėjo 10 d. Europos Ministrų komiteto priimtose rekomendacijose Nr. R(97)13 nurodoma, jog vienas iš anonimiškumo suteikimo pagrindų gali būti grėsmė tolimesniam slapta veikiančio pareigūno panaudojimui ateityje[670]. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Van Mechelen ir kiti*

[670] Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(97)18 valstybėms narėms dėl asmens duomenų, renkamų ir tvarkomų statistiniais tikslais, apsaugos. Priimta 1997 m. rugsėjo 30 d. 602-me

prieš Nyderlandus, priimdamas sprendimą, nurodo, jog gerbiant gynybos teises, gali būti teisėtas policijos vadovų noras išlaikyti slapta veikiančio pareigūno anonimiškumą, kad būtų galima užtikrinti jo paties ar jo šeimos saugumą ir siekiant nesumažinti jo naudingumo būsimose operacijose[671]. Kitose Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose, pvz., *Ludi prieš Šveicariją*[672], teismas taip pat kategoriškai atskiria policijos pareigūno, vykdžiusio užduotį, anonimiškai duodamus parodymus, nuo kitų piliečių anonimiškų parodymų, nes anonimiškumas abiem atvejais yra iš principo skirtingas. Užduotį vykdžiusio pareigūno atveju kaltinamasis dažnai būna matęs pareigūną, su juo bendravęs, kaltinamasis žino, kokia jo fizinė išvaizda, tačiau nežino jo tikrųjų duomenų. Toks pareigūno dalyvavimas operacijoje yra sankcionuotas įgaliotų institucijų ir kontroliuojamas. Tuo tarpu kitų liudytojų parodymų davimas anonimiškai skiriasi tuo, jog kaltinamasis dažnai net neįsivaizduoja, kas duoda prieš jį kaltinančius parodymus.

Pažymėtina, jog pareigūnų anoniminio liudijimo problema šiuo metu yra nagrinėjama Europos Sąjungos lygmeniu, policijos vadovų ir Europos Tarybos darbo grupėje dėl organizuoto nusikalstamumo. Pripažįstama, jog kai kuriose valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje, kai nėra teisinio instrumento slapta veikusiam pareigūnui saugiai (nepakenkiant jo tolimesniam darbui būsimose operacijose) duoti parodymus teisme, sudėtingas tampa tarptautinis bendradarbiavimas, nes užsienio valstybių pagalba atskleidžiant sunkius ir labai sunkius organizuotų grupių, nusikalstamų susivienijimų nusikaltimus darosi labai ribota.

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus motyvus, matyti, jog tiek Europos Sąjungos Ministrų Tarybos, tiek Europos Sąjungos policijos vadovų bei atsakingų pareigūnų lygmeniu, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo lygmeniu ši problema yra suprantama ir nei oficialios institucijos, nei Europos Žmogaus Teisių Teismas nedaro kliūčių joms išspręsti, dar labiau, atsižvelgiant į tuomet Europos Sąjungai pirmininkaujančios Vokietijos iniciatyvą,

---

Ministrų komiteto viceministrų lygio susitikime. Žr. <http://www.ada.lt/images/cms/File/Nr.%20R%20(97)%2018.pdf>

[671] Cases and Materials on the European Convention on Human Rights / by Alastair Mowbray. London, 2001.

[672] The case of Lüdi v. Switzerland. Application no. 12433/86. Strasbourg 15 June 1992. Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Ludi%20%7C%20against%20%7C%20Switzerland&sessionid=16385059&skin=hudoc-en>.

buvo siūloma suvienodinti anonimiškumo taikymo pagrindus Europos Sąjungos mastu, kad policijos veikla atskleidžiant sunkius ir organizuotus nusikaltimus taptų kur kas veiksmingesnė.

Tokių priemonių įvedimas, kaip matyti iš Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų, nesuvaržytų žmogaus teisių į teisingą procesą ir bylos nagrinėjimą, sudarant galimybes kaltinamajai pusei pateikti klausimus anonimiškai liudijančiam pareigūnui, tačiau išvengiant jo tapatybės nustatymo. Tad užtikrinant veiksmingą kovą su organizuotu nusikalstamumu bei terorizmu šalies ir tarptautiniu mastu, tikslinga būtų papildyti BPK 199 straipsnį, jog liudytojui, kuris yra operatyvinės veiklos slaptasis dalyvis ar kitas asmuo, vykdęs teisėsaugos institucijų užduotį arba atlikęs šio kodekso 158, 159 straipsniuose numatytus veiksmus, anonimiškumas gali būti taikomas ir nesant šio straipsnio 1 dalyje numatytiems pagrindams.

Organizuoto nusikalstamumo kontrolė taikant nusikalstamos veikos imitacijos modelį

Šiuo metu pastebimai daugėja atvejų, kai nuosprendžiuose baudžiamosiose bylose teismai nusikalstamos veikos imitacijos modelį (toliau – NVIM), pritaikytą vadovaujantis Operatyvinės veiklos įstatymu (toliau – OVĮ), įvertina ne tik kaip provokaciją, bet ir kaip nepagrįstai sankcionuotą. Tai verčia susimąstyti apie šio operatyvinio veiksmo taikymo problemas ir netgi šio veiksmo tikslingumą. Valstybė, kovodama su nusikalstamumu, taiko įvairius specialius tyrimo būdus. Jų pobūdį, formas nulemia įvairių nusikaltimų pavojingumas, sudėtingumas, paplitimas. Kurti tokias specialias priemones, metodus ir tai naudoti atskleidžiant nusikaltimus, kaltininkus yra pateisinama ir būtina, nes kai kurių nusikaltimų įprastais tyrimo būdais dažnai neįmanoma atskleisti arba tai padaryti labai sunku. Paprastai tai yra patys sunkiausi, gerai organizuoti ar itin slapti nusikaltimai, keliantys realų pavojų daugelio žmonių, visuomenės ar net valstybės saugumui. Specialios nusikaltimų tyrimo formos ir metodai teisėtais ir neišvengiamais pripažįstami ir tarptautiniuose teisės aktuose.

Vienas svarbiausių kriminalinės policijos uždavinių yra labai sunkių ir sunkių nusikaltimų, taip pat nusikalstamų veikų, sukeliančių platų atgarsį ar darančių didelę žalą valstybei bei asmenims, tyrimas, organizuotų nusikalsta-

mų grupuočių, nusikalstamų susivienijimų ir jų narių daromų ir padarytų nusikalstamų veikų užkardymas, atskleidimas ir tyrimas. Tam valstybė privalo suteikti reikiamus įrankius, jais privalo būti naudojamasi teisėtais būdais ir tokių įrankių naudojimas turi būti pateisinamas tikslingumu, būtinumu juos taikyti. Ypač aktualu ir tai, kad tokių įrankių naudojimo procedūros būtų vienodai pripažįstamos ir suprantamos visoje nusikalstamos veikos atskleidimo, ištyrimo ir asmenų teisingo nubaudimo grandinėje. Šiandien akivaizdu, kad NVIM taikymas nevienodai suprantamas tarp šį operatyvinį veiksmą sankcionuojančių, atliekančių subjektų ir teismų.

Šiuo metu dažnėja atvejų, kai teismai priima išteisinamuosius nuosprendžius asmenims, kuriems buvo taikomas NVIM, motyvuodami NVIM abstraktumu ir pagrįstos informacijos dėl jų taikymo nebuvimu, provokavimu daryti nusikalstamas veikas, be to, nebevertindami kitų byloje surinktų duomenų kaip įrodymų. Atsižvelgiant į visumą aplinkybių, tokie teismų sprendimai neabejotinai verčia susimąstyti, įvertinti galimai padarytas policijos klaidas, tačiau, žinant baudžiamosios bylos aplinkybes, tokie teismų sprendimai verčia manyti, kad pareigūnai, ne tik atliekantys NVIM, bet ir jį sankcionuojantys, nors ir veikdami pagal teisės aktų reikalavimus, nepakankamai gali suvokti teismų keliamus standartus NVIM sankcionuoti ir taikyti. Tai juos verčia nusivilti atliekamu darbu, vangiau naudotis įstatymo suteikta veiksminga galimybe taikyti NVIM, taip ribojant galimybes atlikti pavestas pareigas – ginti asmenis nuo nusikalstamų kėsinimųsi, greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir kt.

OVĮ yra nustatyti operatyvinių veiksmų atlikimo pagrindai, NVIM sankcionavimo tvarka, teikime privalomi pateikti duomenys. NVIM sankcionuoja generalinis prokuroras ar jo įgaliotas generalinio prokuroro pavaduotojas arba apygardų prokuratūrų vyriausieji prokurorai ar jų įgalioti vyriausiųjų prokurorų pavaduotojai, kurie ir sprendžia klausimą, ar yra teikime nurodyti visi NVIM sankcionuoti reikalingi duomenys, ar jo taikymas pagrįstas ir ar yra tam atlikimo pagrindai. Jei NVIM buvo sankcionuotas tam įgalioto pareigūno ir teikimuose nurodyti visi reikalingi duomenys apie modelio būtinumą, asmenis, kuriems modelis bus taikomas (kai tokie duomenys turimi), galimų veiksmų ribas, duomenis apie modelį atliksiančius asmenis, modelio trukmę, siekiamą rezultatą, tai pagrįstai tikimasi, kad taikant NVIM surinkti duomenys turėtų būti laikomi gauti teisėtais būdais, įstatymų nustatyta tvarka ir teismuose pripažįstami įrodymais. Jeigu NVIM sankcionuotas atsakingo ir tam įgalioto pareigūno, vadinasi, buvo pateikta visa reikalinga pirminė operatyvi-

nė medžiaga ir tam buvo visi būtini atlikimo pagrindai. Deja, pirmosios ar (ir) apeliacinės instancijos teismuose priimami išteisinamieji nuosprendžiai (nutartys), kuriuose teisiamųjų išteisinimas argumentuojamas NVIM abstraktumu ir pagrįstos informacijos dėl jų taikymo nebuvimu bei išteisintųjų provokavimu daryti nusikalstamas veikas. Konstatuojama, kad nebuvo priežasčių ir visumos aplinkybių, dėl ko būtų reikėję ar būtina taikyti išteisintajam (-iesiems) NVIM, vertinama, kad teikimuose nenurodomi duomenys, pagrindžiantys būtinumą taikyti NVIM, duomenys apie asmenis, kuriems bus taikomas NVIM, taip pat pagal modelį atliekamų konkrečių veiksmų ribos. Taip pat motyvuojama, kad teikimuose NVIM sankcionavimo būtinumas pagrįstas abstrakčiomis frazėmis, operatyvinių veiksmų planas nepatvirtintas generalinio prokuroro sankcija (nors to OVĮ nereikalauja), be to, jis viršija NVIM ribas, NVIM atliktas be teismo sankcijos (nors to OVĮ nereikalauja), išteisintasis anksčiau neteistas, pareigūnų surinkti duomenys buvo svarbūs kaip kaltinamieji įrodymai.

Tai pavyzdžiai, kurie lemia prieštaringas nuostatas teismo sprendimams, nes visi minėti reikalaujami duomenys visada nurodomi, ir tai patvirtina atsakingo ar įgalioto prokuroro sutikimas sankcionuoti NVIM. Be to, akivaizdu, kad skirtingai suvokiama provokavimo sąvoka ir tai didžiulė problema, kuriai reikėtų skirti išskirtinį dėmesį[673]. Neretai nuosprendžiuose teisiamųjų išteisinimas grindžiamas tuo, kad NVIM viršija ribas ir operatyvinės veiklos objektus provokuoja padaryti nusikalstamas veikas. OVĮ išaiškinta provokacijos sąvoka – tai spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jei dėl to asmuo padaro ar kėsinasi padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino padaryti. Ar nebuvo daroma spaudimo asmeniui, kuriam taikomas modelis, ar nebuvo toks asmuo kurstomas, provokuojamas padaryti nusikaltimą, baudžiamojoje byloje sprendžia bylą nagrinėjantis teismas. Teismų praktikoje ši sąvoka suprantama nevienodai. Skirtingai suprantamos šios sąvokos sudėtinės dalys – spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas. Neapibrėžta riba, kurios NVIM dalyviai turi neperžengti. Ypač svarbu išsiaiškinti, ar imituojant nusikalstamus veiksmus nepasiekiama ta „aktyvumo“ riba, nuo kurios prasidėtų provokavimas, kokio laipsnio skatinimas ir spaudimas, ar pasyvus šis skatinimas,

[673] Šimkus, K. Nusikalstamos veikos imitavimo modelis ir slaptoji operacija operatyvinėje veikloje. *Policija*. 2006 m. birželis, Nr. 11(51-389).

kurstymas, ar aktyvus. Kitaip NVIM, kaip valstybėje taikomo specialaus tyrimo metodo, siekiant išaiškinti nusikalstamas veikas, naudojimas netektų prasmės, nes dažnai teismai jo veikimą traktuoja kaip elgesį, turintį visus provokavimo elementus[674].

Išteisinamuosiuose nuosprendžiuose pažymima, kad prieš taikant NVIM pradinė operatyvinė informacija turėtų būti tikrinama kitais operatyviniais veiksmais (metodais), neturinčiais provokacinio pobūdžio, ir kurių metu surinktą informaciją išslaptinus ir panaudojus baudžiamojoje byloje OVĮ 17 str. nustatyta tvarka, nekiltų grėsmės operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių sveikatai ar gyvybei. Viename išteisinamajame nuosprendyje konstatuota, kad byloje nebuvo nustatytas nė vienas atvejis – nei iki NVIM sankcionavimo, nei vėliau, kad išteisinantieji būtų įgiję, gabenę, pardavę narkotines medžiagas. Išteisinamuosiuose nuosprendžiuose kaltinamiesiems, kuriems buvo taikomas NVIM, taip pat neretai pažymima, kad įrodymų, neginčijamai patvirtinančių tokių asmenų kaltę, nėra. Teigiama, kad norint, jog duomenys, surinkti atliekant operatyvinę veiklą, būtų leistini įrodymai baudžiamajame procese, jie turi būti įstatymo nustatyta tvarka išslaptinti ir patikrinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) numatytais proceso veiksmais. Kiti baudžiamojoje byloje surinkti duomenys nebevertinami ir nelaikomi įrodymais. Išteisinimui pakanka konstatuoti, kad NVIM neteisėtas ir taip automatiškai anuliuojami kiti surinkti duomenys.

Kitoje Aukščiausiojo Teismo nutartyje nagrinėjant apeliacinio teismo sprendimą konstatuota, kad dalį duomenų teismas tyrė nuteistosios ir jos gynėjo neinformavęs apie tiriamos informacijos turinį – medžiagos, kuria remiantis buvo sankcionuotas modelio taikymas, turinys nebuvo atskleistas bylos nagrinėjimo teisme dalyviams. Toks apeliacinio skundo argumentų dėl provokacijos paneigimo būdas pažeidžia proceso principus, todėl nėra tinkamas. Vadinamoji *ex parte* (arba *in camera*) procedūra, t. y. duomenų tyrimas nedalyvaujant proceso dalyviams, jiems neleidžiant susipažinti su teismui pateikta informacija, yra sunkiai suderinama su teisinės demokratinės valstybės baudžiamajam procesui būdingais principais, todėl paprastai negali būti taikoma. Tačiau kartu Aukščiausias Teismas konstatuoja, jog duomenys, kuriuos žino teismas, byloje dalyvaujantiems asmenims gali būti neatskleidžiami,

[674] Pakštaitis, L. Nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus. *Jurisprudencija.* Mokslo darbai. 2001, 23(15).

kai yra ypatingi atvejai. Bylos *Edwards ir Lewis prieš Jungtinę Karalystę*[675] sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas, remdamasis anksčiau priimtu sprendimu byloje *Jasper prieš Jungtinę Karalystę*[676], nurodė, kad tokia situacija galima, kai yra svarbių su kaltinamojo teisėmis konkuruojančių interesų (pvz., nacionalinis saugumas arba poreikis apsaugoti liudytojus nuo persekiojimo, arba siekis išsaugoti paslaptyje policijos tyrimo metodus). Pabrėžtina, kad daugeliu atvejų operatyvinio tyrimo medžiagos išslaptinti ir pateikti į bylą proceso dalyviams negalima, nes ją išslaptinus grėstų realus pavojus operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių sveikatai ir gyvybei, sukeltų operatyvinės veiklos subjektų teisėtų darbo metodų atskleidimo grėsmę, o kitais operatyviniais veiksmais surinkti informacijos, kuri galėtų būti panaudojama baudžiamajame procese, kartais neįmanoma. Tačiau operatyvinės veiklos subjektui motyvuotai atsisakius teismui pateikti visą su NVIM taikymu susijusią medžiagą dėl paminėtų nurodytų priežasčių, tai traktuojama kaip žmogaus teisių pažeidimas ir apeliuojama į proceso teisingumo (sąžiningumo), rungimosi, šalių lygybės principus, tinkamai neužtikrinant kaltinamojo teisės į gynybą. Pabrėžiama, kad gynyba neturėjo galimybės pateikti visų argumentų dėl provokacijos versijos ir tai remiamasi minėtu Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimu, o teismai pripažįsta tokį faktą kaip nepaneigiamą NVIM provokavimą. Tačiau taip visiškai ignoruojamas jau minėtas nacionalinis saugumas arba poreikis apsaugoti slaptuosius operatyvinės veiklos dalyvius bei liudytojus nuo persekiojimo, arba siekis išsaugoti paslaptyje policijos tyrimo metodus.

Komentuojamuose nuosprendžiuose nagrinėjant visas tirtas aplinkybes, konstatuojama, kad nors ir nėra nustatyta, jog NVIM dalyviai būtų spaudę, vertę teisiamuosius parduoti draudžiamus vartoti daiktus, naudoję prieš juos fizinę ar psichologinę prievartą, grasinę ir kitais panašiais veiksmais apriboję išteisintųjų elgesio pasirinkimo laisvę, tačiau atkreipiamas dėmesys į tai, kad provokavimo daryti nusikalstamą veiką negalima suprasti taip supaprastintai. Jei BPK nustatytais veiksmais nėra patikrintų neabejotinų duomenų apie tai, kad asmenys, kuriems buvo taikomas NVIM, dar iki modelio taikymo pradžios buvo pradėję daryti nusikalstamą veiką, ir jei šie asmenys nusikalstamos

---

[675] Case of Edwards and Lewis v. The United Kingdom 22 July 2003. Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Edwards&sessionid=16681042&skin=hudoc-en>.

[676] Case of Jasper v. The United Kingdom. 16 February 2000. Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Jasper&sessionid=16681042&skin=hudoc-en>.

veikos nebūtų padarę be valstybės institucijų įsikišimo ir parodytos iniciatyvos, yra pakankamas pagrindas NVIM dalyvių elgesį vertinti kaip nusikalstamos veikos provokavimą.

Tampa nesuprantama, kodėl teismai savo sprendimais palaiko gynybine prasme vien teisiamuosius. Išvados, pasiremiant išskirtiniais Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais, daromos jų naudai, tačiau užmirštami kiti to paties Teismo sprendimai, kuriuose kalbama kitaip, užmirštama arba ignoruojama kita pusė – kaltinančioji – valstybė, kurios siekis užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą ir apginti nuo nusikalstamų kėsinimųsi.

Taikant NVIM dažna ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo problema. Operatyvinio tyrimo metu yra nuolat gaunama operatyvinių duomenų apie bendrininkų, organizuotų grupių, nusikalstamų susivienijimų narių vykdomus nesunkius ar apysunkius nusikaltimus, tačiau dėl nusikalstamų veikų pradėjus ikiteisminį tyrimą iš esmės netenkama galimybės greitai ir išsamiai atskleisti visas bendrininkų, organizuotų grupių, nusikalstamų susivienijimų narių nusikalstamas veikas, schemą, struktūrą, nustatyti rengiančius, darančius ar padariusius nusikalstamas veikas asmenis. Vadovaujantis BPK nuostatomis, ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas nedelsiant, nustačius nusikalstamos veikos požymius, o tai ne visais atvejais leidžia greitai ir išsamiai atskleisti vykdomos nusikalstamos veikos mastą, nusikalstamo susivienijimo struktūrą ar jos narius, nes nebūna išnaudotos visos galimos operatyvinės priemonės kuo išsamesnei informacijai sukaupti. Neaiškios ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-26 patvirtintos rekomendacijos „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir BPK 154, 158, 160 straipsnių taikymo pradėjus ikiteisminį tyrimą“, kuriose išaiškinama, kad operatyviniai veiksmai, kurie buvo sankcionuoti iki ikiteisminio tyrimo pradžios, galioja iki sankcijos pabaigos. Be to, dažnai skubotas ikiteisminio tyrimo pradėjimas sukelia operatyvinės veiklos subjektų teisėtų darbo metodų atskleidimo grėsmę, o tai vėliau gali turėti neigiamos įtakos kovai su nusikalstamumu, gali kilti realus pavojus slaptai bendradarbiaujantiems asmenims, kurių suteiktos informacijos pagrindu buvo pradėtas operatyvinis tyrimas ar inicijuoti tam tikri operatyviniai veiksmai.

BPK reglamentuoti anksčiau tik operatyvinėje veikloje naudoti veiksmai, tarp kurių yra ir BPK 159 str. įtvirtinta procesinės prievartos priemonė – leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Minėto straipsnio nuostatos iš esmės yra orientuotos į paprastų asmenų savanorišką bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis, atskleidžiant kitų asmenų pasiūlytą

vykdyti nusikalstamą veiką. Pasigendama priemonių, kuriomis pareigūnams būtų leidžiama prisidėti prie asmenų, darančių nusikalstamas veikas, be pareigūnų pastangų. Kai yra tokios galimybės, būtų galima sėkmingai tęsti arba pradėti slaptas operacijas jau atliekant ikiteisminį tyrimą.

Praktiniame darbe taip pat kyla sunkumų dėl anonimiškumo taikymo pareigūnams, veikusiems pagal NVIM. Akivaizdu, kad pareigūnai, veikę pagal nusikalstamos veikos imitavimo modelį, negali būti laikomi eiliniais liudytojais, kuriems būtų taikomos vienodos BPK 199 str. numatytos anonimiškumo suteikimo sąlygos. Dažniausiai praktikoje yra pabrėžiama, kad nėra šiame straipsnyje numatytų anonimiškumo taikymo pagrindų. Vienas iš pagrindų anonimiškumui taikyti – dalyvavimas procese dėl sunkaus ir labai sunkaus nusikaltimo padarymo. Sunkumų kyla tuomet, kai operatyviniuose veiksmuose dalyvauja policijos pareigūnai. Pavyzdžiui, pradėjus ikiteisminį tyrimą pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 307 straipsnio („Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos“) 1 ar 2 dalį (apysunkis nusikaltimas) operatyviniuose veiksmuose (nepradėjus ikiteisminio tyrimo) dalyvavusiems (-ioms) pareigūnams (-ėms) negali būti taikomas anonimiškumas. Taigi nebegalima užtikrinti, kad ateityje šie pareigūnai vėl galėtų dalyvauti slaptose policijos operacijose. Ta pati kliūtis kyla ir taikant BPK 158 straipsnį. Negalima apsiriboti vien tik labai sunkiais ar sunkiais nusikaltimais, prie kurių darymo prisideda pareigūnai, veikdami pagal NVIM. Akivaizdu, kad organizuoto nusikalstamumo atstovai, siekdami gauti kriminalinių pajamų, neapsiriboja vien tik sunkiais ar labai sunkiais nusikaltimais. Problemą išspręstų arba veikų, kurias tiriant galimas liudytojų anonimiškumas, rato išplėtimas, arba pareigūnų padarymas specialiu subjektu šiam institutui taikyti, veikos sunkumo nelaikant anonimiškumo taikymo kriterijumi.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis numato kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinimųsi[677]. Užtikrinti tokį saugumą yra viena iš valstybės priedermių ir vienas iš prioritetinių uždavinių. Tai būtina, nes nusikalstamumas pažeidžia svarbiausias asmens teises ir laisves, saugias gyvenimo sąlygas, neigiamai veikia visuomenės gerovę, valstybės ekonominio, kultūrinio, politinio gyvenimo pagrindus. Plin-

[677] Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 220 (1992-11-10); *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).

tant nusikalstamumui, ypač organizuotam, korupcijai, yra griaunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėja nepagarba jiems, nustatytai tvarkai. Todėl valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, leidžiančių kontroliuoti nusikalstamumą.

Deja, aktualus klausimas, ar teismai nesivadovauja Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais, juos komentuoja ir jais remiasi tik tiek, kiek tai palanku teisiamiesiems išteisinamąja prasme. Kitais to paties teismo sprendimais, kurie pateisina specialiųjų tarnybų naudojamus metodus bei priemones ir sutinka, kad tam tikra operatyvinė informacija negali būti žinoma kaltinamajam ar jį ginančiajam ir tai pripažįstama teisėta, nesiremiama, nors privalomai turėtų būti remiamasi.

Nusikalstamoms veikoms atskleisti yra skiriama daug žmogiškųjų išteklių, darbo, lėšų, laiko sąnaudų, o siekiamo rezultato šiuo metu negaunama, nes teismuose teisiamieji išteisinami, argumentuojant ir apeliuojant į galimas policijos klaidas, žmogaus teises, laisves, proceso teisingumo (sąžiningumo), rungimosi, šalių lygybės principus bei į kitus teiginius, tačiau nutylint ar netgi ignoruojant valstybės interesą – ginti nuo nusikalstamų kėsinimųsi. Manytume, kad įgyvendinant valstybės ir visuomenės interesą kurti saugią aplinką ir siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsinimosi įstatymų saugomas asmens teises bei laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą, šioms problemoms įveikti būtini sprendimai valstybės mastu.